

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1996.
2. Бородин Є. І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1994 – 2004). – Д., 2006.
3. Горенко-Баранівська Л. І. Культура як українознавство. – К., 2003.
4. Грабовський С. Державне самоствердження України у другій половині ХХ ст. – К., 2006.
5. Залізник Л. Україна серед світових цивілізацій. – К., 2001.
6. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. редактори Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. – К., 1993.
7. Регіональний портрет України / За заг. ред. Юлії Тищенко. – К.: УНЦПД, 2003.
8. Україна: події, факти, коментарі: Інформаційно-аналітичний журнал. – 2006-2007 рр.
9. Соціологічне опитування студентів I курсу Національного університету харчових технологій Бухальською М. А. у березні 2008 року (рукописний варіант).

А н н о т а ц и я

Рассматриваются вопросы языковой интеграции в Украине на основе украинского языка как государственного; проанализированы языковые особенности регионов.

Ольга Лабур

ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГЕНДЕРУ І НАЦІОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Сприйняття і відтворення постмодерністських підходів у сучасних вітчизняних наукових дослідженнях з гендерної і національної проблематики неминуче повинно було призвести до пошуку можливого дискурсивного перетину двох різних аспектів соціальної організації суспільства. З іншого боку, як вірно підмітила дослідниця І. Колесник, сучасна українська історіографія виконує “не лише наукові, пізнавальні функції, а й дещо ширші – соціокультурні” [1]. А отже, суб’єктивно впливає на процес сучасного національного будівництва в Україні, формуючи національну історію, а відтак, і національну свідомість.

З огляду на позитивні сторони цього процесу, доцільно також враховувати і загрози, які супроводжують формування національної історії. Як визначили історики світу на 20-му інтернаціональному конгресі у Сіднеї (Австралія, 2005 р.), у процесі національного державного будівництва часто створюються так звані історичні міфи, що стають символами націотворення, але по суті суперечать “об’єктивній реальності” [2]. Однією із субстанцій міфотворення є якраз гендерна проблема, коли соціальні ролі чоловіків і жінок диференціюються за владним принципом. А тому, є необхідність розгляду проголошеної теми саме як історіографічної проблеми, де визначаються можливі точки перетину і взаємовплив гендеру й процесу націотворення, конструкція або деконструкція “гендерних” міфів, а також інтернаціональні впливи на українську наукову думку.

Світова наукова спільнота розпочала дискусію про взаємини гендеру і націотворення не так давно. Відомий історик з української діаспори, дослідниця гендерної історії України М. Богачевська-Хом’як хронологічно окреслює період 90-х років ХХ ст., що підтверджується історіографією англійських вчених К. Стаплетон і Д. Вільсона [3]. Безумовним є те, що аналіз започаткували феміністичні історики, які “вставили жінок у

національну структуру” [4]. Щоправда, кожний дослідник запропонував свою етимологію понять, а в результаті, як слушно зауважила М. Богачевська-Хом’як, всі дефініції “мають особистісний характер” [5].

Професор, доктор соціології Канзаського університету (США) Д. Нейджел тлумачить націоналізм у маскулінному розумінні, визначаючи сутнісну залежність національного руху від активності чоловіків. Аргументи висувуються такі: по-перше, національна держава “є за своєю суттю чоловічою інституцією”, а по-друге, “культуру націоналізму побудовано так, щоб підкреслювати і проголошувати маскулінні культурні цінності”. Натомість жінкам відведено “особливу символічну роль в національній культурі, дискурсі та колективних діях – роль, яка відображає чоловіче визначення фемінності та властивого місця жінки в нації”.

Авторка погоджується з визначеннями, що запропонували дослідниці Н. Ювал-Девіс та Ф. Антіас, про п’ять способів, за якими жінки “воліють брати участь в етнічних, національних та державних процесах і практиках”. На першому місці безумовно постає репродуктивна роль жінок як “біологічних продуцентів членів етнічних спільнот”. Не менш важливою є функція жінок як носіїв норм етнічної групи, за обов’язкового “дотримання належної жіночої поведінки”. І лише потім діяльність жінок як “провідних учасників ідеологічного відтворення”, “виразників національних відмінностей”, а на останньому місці – “учасників національних, економічних, політичних та збройних змагань”. Але навіть і тоді, на думку Д. Нейджел, “жінки-націоналістки зазнавали тиску, мета якого – повернути їх до виконання часто другорядної, символічної, підлеглої і традиційної ролі”. Поєднуючи національний рух з жіночою активністю, вона зауважує, що заради національного визволення з одного боку, заохочується жіноча активність, а з іншого – “часто ігноруються феміністичні вимоги щодо гендерної рівності” [6]. Співставляючи з аналогічними процесами в Україні, навіть побіжний огляд джерел підтверджує дієвість цієї тези і для українського національно-визвольного руху ХІХ ст. Доречно згадати лише листування І. Франка з його другом і однодумцем М. Павликом. В одному із листів І. Франко зауважував, що “питання жіноче у нас не визначається особливо різко з-між прочих питань, – противно, воно перед многими геть-геть уступає назад (господарство людове, школи і т.д.), ані тим, що ми говорили торік про жіноче питання, ми не помогли своїй справі, а противно, деякі з наших навіть людей кажуть, що ми тим пошкодили справі”. І далі продовжував, що на Галичині жіноче питання не має такого гострого характеру, щоб перебивати “собою прочі питання, економічні і культурні” [7].

Ознайомлення з позицією протиставлення гендеру і націоналізму закономірно приводить до запитання: чи всі дослідження будуть дистанціювати гендер від націоналізму? Виявляється у світовій історіографії існують і зовсім протилежні позиції. Зокрема, теорії взаємоконструювання цих двох дискурсів дотримуються вже згадувана М. Богачевська-Хом’як та професор гендерних і етнічних студій з університету Грінвіча (Великобританія) Н. Ювал-Девіс.

Свої теоретичні міркування про гендер і націю Н. Ювал-Девіс проводить у класичній феміністичній критиці націоналізму, коли увага зосереджувалася на відсутності жінок у “питаннях національної “продуктивності” чи “репродуктивності””. На думку дослідниці, більшість теоретиків націоналізму ігнорують в своєму аналізі гендерні стосунки, вбачаючи “у націях природній і всесвітній феномен, який є “автоматичним” продовженням родових стосунків”. Критичний розгляд праць дозволив авторці дійти висновку, що “включення жінок до аналітичного дискурсу щодо націй і націоналізму – це лише недавня і часткова спроба”. Аналіз обох явищ дослідниця проводить за категоріями “жінка” (в залежності з

“гендером” і “статтю”), а також “нації” (як ідеології і руху та державної інституції). А тому, значна увага спрямована на проблеми репродуктивного права жінок, біологічне відтворення нації на рівні державної політики та гендерній концепції влади як “міфічної єдності національних “уявлених спільнот”, що розділяє світ на “наших” і “чужих””. Не менш важливим вбачається і проект громадянства в розумінні не законодавчих прав, а “членства в спільноті”, участі у суспільному житті. Авторка наголошує, що “участь жінок у цих угрупованнях зазвичай має подвійну природу: з одного боку, вони є членами загалу громадян; з іншого, до них завжди застосовують особливу політику, правила і приписи” [8]. У підсумку Н. Ювал-Девіс зазначає, що національні проекти трансформують гендерні відносини, “коли вигадуються нові уявлення маскулінності і фемінності і втілюються в життя у межах національного дискурсу” [9]. Однак, таке розуміння визначеної проблеми розкриває лише деякі її аспекти, поза увагою дослідниці залишається важливий фактор конструювання гендерних відносин – феміністичний рух та його вплив на формування гендерної свідомості нації.

У цьому ракурсі проблему розглядає М. Богачевська-Хом’як, яка концептуальними дефініціями означеної проблеми визначила два поняття – націоналізм і фемінізм. Передусім привертає увагу характеристика дослідницею особливостей історіографічної ситуації як у західноєвропейській, так і східноєвропейській традиції. А саме, бачення націоналізму західними науковцями як “інтелектуально розпорошеного руху з авторитарним або навіть фашистським ухилом”, та “хибним розумінням на сході Європи” фемінізму. Тож не дивно, що авторка в своїх міркуваннях доходить висновку про складніше становище східноєвропейських дослідників-феміністок (в тому числі, мабуть, і українських – О.Л.), які відчувають на собі подвійний вогонь – “західні феміністи ставлять під сумнів їхню лояльність до фемінізму”, натомість співвітчизники звинувачують у тому, що вони запродалися західній моді”.

М. Богачевська-Хом’як для “виправдання фемінізму” відмовляється від його причетності до експансії, на відміну від націоналізму, для якого вона визначає “легкий” перехід у нетерпимий, шовіністичний стан. Розглядаючи “мову націоналізму”, нею вперше сформульовано проблему національної і гендерної ідентичності, виділено специфіку їх конструювання. У національній ідентичності, на думку авторки, “жінку як жінку рідко розглядають окремою істотою, а визначають за взаєминами з іншими”. Якщо націоналізм “подається як підтвердження сутності, то жінки стають феміністками тому, що їм не дозволяють бути частиною бажаної сутності”. Розвиваючи далі думку дослідниці, можна припустити, що, якщо національна ідентичність безпосередньо пов’язана з трансляцією* як культурним явищем, то гендерна ідентичність – є результатом особистісного вибору: чи прилаштовуватися до існуючих традиційних гендерних канонів, чи виходити за їх межі і бути визнаними за девіантним критерієм [10]. Наведену думку, на наш погляд, підтверджують дослідження гендерної та національної індивідуальної ідентичності, проведені К. Стаплетон і Д. Вільсоном. На основі методу інтерв’ювання двох жінок (за походженням ірландки і англійки) ними було зроблено важливе зауваження про особистісний вибір людини. Хоча обидві жінки вводили “національні стереотипи гендеру на створення своїх ідентичностей, але мали протилежні думки, що стосується гендерних

* Трансляція (спілкування, спрямоване на соціалізацію молодого покоління, на їх уподібнення старшому поколінню відповідними організаціями, традиційність) поряд з комунікацією (обмін оперативною інформацією) та трансмутацією (внесення змін в існуючі стандарти поведінки) є різновидами спілкування і передачі інформації в культурологічній теорії В. Лобаса про історичні типи організації культури (Див.: В. Лобас, Ю. Легенький Українська і зарубіжна культура: курс лекцій. – К., 1997. – С. 31).

очікувань в рамках своїх відповідних національних контекстів”. Такий ракурс бачення обумовив тлумачення національної ідентичності “гендерним місцезнаходженням в межах національного контексту, і, навпаки, гендерну ідентичність частково залежну від національних і культурних понять маскулітності/фемінності” [11].

Погляд з загальних світових тенденцій на локальну українську специфіку виявляє можливі загрози для розвитку вітчизняної історіографії. Одну з них окреслив професор славістики Колумбійського університету (США) В. Чернецький, розглядаючи “гендерно та національно марковану тілесність як наратив та видовище у сучасному українському письменстві”. Свої критичні спостереження автор висловлює щодо діяльності двох потужних гендерних центрів – Київського та Харківського – в рамках проекту українського національного відродження. Розходження між ними у національному питанні виникли, на думку В. Чернецького, як бінарна опозиція імперським амбіціям і постколоніального синдрому. В авторській інтерпретації київська школа “базується перш за все на літературознавчому підґрунті і характеризується спробами інтегрувати феміністичні, постмодерністські та постколоніальні підходи із симпатією до українського національно-культурного відродження (що, в свою чергу, не закриває їм очі на випадки чоловічого шовінізму та гендерного пригнічення)”. Натомість, харківська школа постала не з літературознавчого (більш наближеного до національної української ідеї – Л.О.), а з “філософсько-соціологічного дисциплінарного дискурсу”, де дефініції “фемінізм” і “націоналізм” розглядаються як ворожі і конкуруючі. Відповідно і спрямованість школи автор бачить не на ґрунті української національної культури, а на “засадах старого імперського культурного простору: базовою мовою є російська, і іноземні впливи надходять не безпосередньо, а через посередництво колишньої метрополії” [12]. Автор переконливо показав недоліки філософсько-соціологічного теоретизування відірваного від історичної реальності, яке можна тлумачити як певні PR-технології, а також можливі негативні наслідки від протиставлення націоналізму і фемінізму для національного відродження України. Натомість стає незрозумілим авторська відмова від констатації самого факту існування деяких гендерних міфів у вітчизняному історіописанні, особливо щодо символічного бачення жінки у національній традиції. Очевидно, це обумовлено певною ідеалізацією жіночого колективного образу і несприйняттям “демонічного образу українських жінок.

До другої “небезпеки” в сучасній історіографічній традиції України можна віднести міфічні концепти в українській історії. Серед них і “матріархальний міф про панівне становище жінки та її повноправність”, як його визначила професор історії з університету Вальпараїсо (США) М. Рубчак. За її переконаннями “зацікавленість українською прадавниною у період “сучасного становлення національної держави” знову викликала “до життя цей міф”, який не просто відродився, а й з часом “набирає сили” [13].

Навряд чи варто сумніватися у відродженні наприкінці ХХ ст. цієї теорії, згадати хоча б дослідження вітчизняних науковців Б. Цимбалістого та О. Луценко про ““жіноче начало” в українській ментальності” [14]. Але одразу виникає закономірне запитання: чи є якість об’єктивне пояснення відродженню цього міфу? Чи вітчизняна наукова спільнота не здатна дистанціювати історичну реальність від ідеологічних впливів? Спробуємо навести декілька аргументів, що дозволять краще розібратися у ситуації. Перший – з точки зору “націотворення”: для нації, яка в силу різних історичних обставин була позбавлена своєї державності, національне відродження так чи інакше буде пов’язане з формуванням образів, що сприятимуть самоусвідомленню своєї “національної гордості, кращості і унікальності”. А найвірогідніше апелювання буде в площині культури спілкування і

суспільних відносин, в тому числі і гендерних. Більше того, сама ідея “матріархального міфу” вже була сформована як система знань, тож не потрібно її “винаходити”, достатньо лише культивувати.

Другий аргумент з точки зору “наукових досліджень про гендер”: перехід від однієї історіографічної парадигми до іншої характеризується тривалістю у просторі і часі. Особливо в умовах, коли, як слушно зауважив львівський історик Л. Зашкільняк, відбувається “розлучення” з ідеологією та політикою” [15], що були притаманні радянській історіографії. Тож, очевидним стає, що новації спочатку повинні пройти період адаптації, перш ніж перетворитися на загальноприйнятну практику. Саме такі можливості давали в тогочасних існуючих наукових рамках (з пануванням андроцентризму – О.Л.) дослідження, що відроджували знання про “матріархальний міф”. Навіть побіжний огляд енциклопедичної і словникової літератури підтверджує наведений аргумент і свідчить, що за останні роки з’явилися як окремі теоретичні видання, так і згадки в “Енциклопедії історії України” та “Історіографічному словнику” про гендерні дослідження [16].

Полеміку щодо об’єктивності цього міфу започаткувала львівська дослідниця О. Кісь, спочатку в рецензії на дослідження О. Луценко, а потім у деконструкції міфу про материнство і дитинство в українській традиції. Серед головних аргументів – шкідливість “неоромантичного ретроспективного міфу про українську жінку” для розвитку феміністичних студій в Україні, які у авторській свідомості асоціюються з західноєвропейською традицією феміністичної критики науки. Тому не дивно, що “міф про “українську жінку”” дослідниця порівнює з “колажем гіпертрофованих літературних образів, історичних легенд та ідеологічних гасел”, який навряд чи задовільнить “запити серйозного вченого-україніста”. А отже, деконструкція міфу розглядається як завдання “справжньої” україністики, пов’язуючої між собою націотворення і гендерну проблематику. Не менш небезпечним, на думку авторки, є “міф про Ідеальне Материнство і дитинство в українській традиції”. Цікаві й глибокі міркування О. Кісь висвітлюють те, що становить їх вихідну позицію: “виключивши з наскрізь патріархального образу Берегині цю есенціальну його складову, важко буде не побачити в ньому відсутність сенсу ідеологічного возвеличення Жінки в умовах існування реальної та повсюдної її дискримінації” [17]. Тому можна говорити не лише про авторську позицію, а значно ширше – утвердження в українській історіографії феміністичного напрямку досліджень з визначеної проблеми. Загалом, перенесення дослідницької уваги із площини створення міфів до його деконструкції є явищем закономірним і сприятливим для подальшого розвитку вітчизняних гендерних досліджень.

До науковців, які розглядали сучасне націотворення в Україні крізь призму створення гендерних міфів, належить, зокрема, магістр гендерних студій Центральноєвропейського університету в Будапешті (Угорщина) Н. Монахова. Дослідниця наголошує, що “в процесі націотворення в Україні, тобто у процесі створення поняття про “українськість”, закріплено сучасну концепцію патріархату”. Природу цього явища вона визначає в деформації “процесу перетворення етносу в націю” за радянської модернізації і мілітаризації, коли була запропонована “модель ... неетнічної спільноти на основі спільних соціальних та економічних цілей” і селянство, як “традиційна база суспільства, ... пережило серію травматичних досвідів” (колективізація, голод, розкуркулення). Спостереження за діяльністю та риторикою жіночих політичних організацій дозволило дослідниці сконструювати модель врегулювання сучасних гендерних відносин в Україні. З одного боку “обговорюється потреба знищення всіх форм дискримінації”, а з іншого – відродження сімейних цінностей, які по суті є патріархальними. Отже, Н. Монахова цілком

закономірно підкреслює її суперечливий характер, який неминуче приведе до вибору на користь чи того, чи іншого напрямку. Фактично дослідниця залишила своє риторичне запитання відкритим.

Підсумовуючи основні історіографічні аспекти взаємин гендеру та націотворення, варто власне вирізнити їх за етимологічними і концептуальними ознаками; виділити дві головні, а за суттю протилежні, концепції протиставлення і взаємоконструювання гендеру і націоналізму. В українській науці віддзеркалюється проблема конструкції і деконструкції міфів, яка притаманна для багатьох світових національних історичних історіографій. Але не менш важливим є питання існування двох гендерних центрів, сповідуючих не лише відмінні точки перетину обох дискурсів, а й різну їх політичну практику. Можна припустити, що зазначений ракурс бачення проблеми актуалізує потребу в більш ґрунтовних і комплексних дослідженнях вітчизняної науки, особливо з огляду перспективності вивчення соціального компонента в українській історії і відтворення “українського” в суспільних відносинах сучасної України, зокрема, гендерних і націотворчих.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К, 2000.
2. 20-th International Congress of Historical science. Programme. 3-9 July 2005. University of New South Wales, Sydney, Australia. – Sydney, 2005. – P. 77.
3. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм і фемінізм: провідні ідеології чи інструменти для з'ясування проблем / Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. / Під ред. Гентош Л., Кісь О. – Львів, 2003. – С. 166-168; Stapleton K., Wilson J. Gender, Nationality and Identity: A Discursive Study / European journal of Women's study. – Vol. 11. – Issue 1. – February, 2004. – P. 46-47.
4. 20-th International Congress of Historical science... – P. 81.
5. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм і фемінізм... – С. 168.
6. Нейджел Д. Маскулінність і націоналізм: гендер і сексуальність у творенні нації / Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. / Під ред. Л. Гентоги, О. Кісь. – Львів, 2003. – С. 192-204.
7. Франко І. Зібрання творів: У 50-х тт. / Ред.кол. Кирилюк Е. П. та ін. – Т. 48. – К., 1986. – С. 214.
8. Ювал-Девіс Н. Теоретичні міркування про гендер і націю / Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Під ред. Л. Гентоги, О. Кісь. – Львів, 2003. – С. 205-231.
9. Рубчак М. Передмова / Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. / Під ред. Л. Гентоги, О. Кісь. – Львів, 2003. – С. 11.
10. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм і фемінізм... – С. 171-174.
11. Stapleton K., Wilson J. Gender, Nationality and Identity... – P. 45.
12. Чернецький В. Протистоячи травмам: гендерно та національно маркована тілесність як наратив та видовище у сучасному українському письменстві // Гендерна перспектива. – К, 2004. – С. 218-233.
13. Рубчак М. Передмова... – С. 13.
14. Цимбалистий Б. Родина і душа народу // Українська душа. – К, 1992. – С. 87-89; Луценко О. “Жіноче начало” в українській ментальності // Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні / За заг. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса, 1999. – С. 10-18.
15. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. – Львів, 2007. – С. 3.
16. Енциклопедія історії України: в 5-ти томах / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К, 2005. – Т. 2: Г–Д. – С. 69; Основи теорії гендеру / Редкол. В. П. Агеєва,

- Л. С. Кобилянська, М. М. Скорик. – К, 2004. – 536 с.; Історіографічний словник / За ред. С. І. Посохова. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – С. 36; Феминологія: словарь терминов / За ред. О. Н. Пищулиной. – Харьков, 2002.
17. О. Кісь, О. Рец. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / За ред. Л. Смоляр // Україна модерна. – Львів, 2000. – Число 4-5. – С. 503-511; Ї ж: Материнство и детство в украинской традиции: деконструкция мифа / Социальная история. Ежегодник 2003. Женская и гендерная история / Под ред. Н. Л. Пушкаревой. – М.: “Российская политическая энциклопедия”, 2003. – С. 156-172.
18. Монахова Н. Парадокси націєтворення: гендерний аспект / <http://www.genderlab.kiev.ua/>

А н н о т а ц и я

Рассматриваются историографические проблемы взаимодействия гендера и национального становления в Украине. Анализируются теории противопоставления и зависимости гендера и национализма, а также конструкции и деконструкции гендерных мифов в трудах отечественных и зарубежных исследователей.

Шаміль Рамазанов

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Основною причиною загострення демографічної кризи в Україні є зниження до критичного рівня народжуваності. Сучасний її стан такий, що забезпечується лише половина потрібного для відтворення населення. На сьогодні Україна вже перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається незворотне руйнування демографічного потенціалу, що призвело до втрати умов для відновлення чисельності населення на початок 90-х років ХХ ст.

Процес зниження народжуваності у сучасних умовах має глобальний характер і зумовлений низкою економічних, соціальних, біологічних причин.

Глобальна тенденція зниження народжуваності посилилася в Україні у 90 роках минулого століття у зв'язку з економічною кризою, різким зниженням рівня життя, доходів широких верств населення, невпевненістю у майбутньому.

Переважно, через низку народжуваність та високий рівень смертності Україна за 16 років незалежності втратила майже 6 млн. людей і сьогодні її населення становить 46,5 млн. проти 52,1 млн. у 1991 р.

Для відтворення кількості населення станом на 1991 р. необхідно підвищити народжуваність до 2,2 – 2,3 дитини на двох батьків. Сьогодні цей показник в Україні майже вдвічі менший, ніж у 1990 р. і складає 1,1 дитини на одну сім'ю. Відтак кількість населення зменшується щороку майже на 350 тис. осіб. В демографічному відношенні Україна стала однією з найгірших країн світу. У першу чергу, це викликано неефективною політикою до найменш захищених верств населення. Зниження рівня народжуваності призвело до того, що сьогодні близько 30% населення – пенсіонери. На 14 млн. пенсіонерів припадає 18 млн. працюючих людей, з них лише 7 млн. у матеріальній сфері виробництва [1]. Якщо така тенденція зберігатиметься й надалі, то існує реальна загроза, що до 2025 року кількість населення України зменшиться до 25-30 млн [2]. За таких обставин збереження населення має бути основним змістом демографічної стратегії держави сьогодні.

Демографічна ситуація в Україні характеризується не лише депопуляцією, вона набула характеру гострої демографічної кризи, основні ознаки якої – несприятливі зміни не тільки у кількості, а й здоров'ї населення. Сучасну демографічну ситуацію можна